

DISKUSIJA: KODĖL RUSIJAI NESISEKĖ KAUNE XIX a.?

Vadovavo prof. habil. dr. Egidijus Aleksandravičius

E. Aleksandravičius

Smagu matyti ištikimiausius XIX amžiaus tyrinėtojus, vis dar susidomėjusius šia tema. Pagal konferencijos programą turime aptarti problemas, į kurias lieka neatsakyta ir po V.Merkio monografijos pasirodymo. Jau vakar vyskupas Boruta minėjo, kad Valančiaus byloje dar yra darbo istorikams, ateities tyrinėtojams. Reikia šiek tiek „hermetiškesnės“ Rusijos politikos analizės, supratimo, kaip ano meto Rusijos valdžia įsivaizdavo Valančiaus vaidmenį. Ir kaip Valančius, kaip politikas, gebėjo tose sudėtingose manipuliacijose išgyventi, valdyti procesus, kuriuos pats buvo inicijavęs. Istorikams tada iškils didžiausias ir radikaliausias klausimas – kokios kvalifikacijos buvo ta Rusijos valdžios politika. Ar mes ne mistifikuojame kalbėdami apie strateginius ano meto valdžios planus, kiek Valančius, kaip politinis žaidėjas, gebėjo suvokti tos politikos principus, kiek gebėjo sąmoningai, nuosekliai žaisti labai sudėtingo politinio žaidimo šachmatų partiją. Tai toks buvo konferencijos organizacinio komiteto motyvas rengti diskusiją pabaigoje ir netgi pavadinti kiek įžūlokai: „Kodėl rusų valdžiai nesisekė Kaune?“ Pats sudėtingiausias politinis veiksmas, rusų valdžios pradėtas, vyko tada, kai valdžia nusprendė perkelti vyskupijos centrą iš Varnių į Kauną. Ir kita Valančiaus gyvenimo atkarpa iš tiesų praėjo Kauno nelaisvėje. Pasak prof. V.Merkio, Valančius buvo „Kauno belaisvis“. Kokie buvo motyvai perkelti vyskupijos centrą? Manau, kad diskusijoje bus galima detalizuoti. Mano manymu, caro administracija gan techniškai atliko tokį veiksma, norėdama padaryti Valančių valdomu, kontroliuojamu, kartais galbūt manipuliuojamu Bažnyčios dignitoriumi. Pirmiausia reikėjo jį izoliuoti nuo jo buvusios artimiausių bendražygių aplinkos. Po 1863 m. sukilimo valdžiai pasiseka faktiškai visus dalyvavusius konspiracijoje artimiausius Valančiaus bendražygius ištremti į Sibirą – Juozapą Silvestrą Dovydaitį, Pranciškų Ambraziejų Kašarauską ir daugelį kitų jo mokinių iš Kražių, Varnių dvasinės seminarijos laikų. Valančius lieka be savo artimiausių pagalbininkų. Antras veiksmas – išvežti iš Varnių, tolimo provincijos miestelio, kuris rusų valdžiai buvo neįkandamas. Čia kiekvienas šnipelis matomas. Dėl to rusų valdžia nuolat verkšleno, kad negali kontroliuoti Valan-

čiaus Varniuose. Persikelkime arčiau gubernijos būstinės, kur žandarų korpusas yra šiek tiek labiau išprusęs, kur stebėti yra patogiau, ir mes turėsime Valančių – kontroliuojamą ir valdomą. Gal čia truputėlį supaprastintai perteikta. Bet ši veiksmą rusų valdžia atliko labai preciziškai. Valdžia puikiai suprato, kad Valančiaus ištrėmimas gali sukelti blogas reperkusijas, kita vertus, – galvojimas (tai labai diskutuotinas klausimas) ir visas tas procesas, kuris prasideda nuo Valančiaus, skatina tam tikras rusų politikos tendencijas, kaip atskirti lenkus ir lietuvius, kaip suardyti tą bendrą frontą, su kuriuo ėjo į sukilimą Abiejų tautų respublikos bajorija, o vakarinėje Lietuvos dalyje – koks 50% valstiečių, visiškai sąmoningai suvokusių tuos pačius tikslus kaip ir dalis bajorijos. Šitą atradimą pabrėžė daugybė polemistų – tiek slavofilų, tiek Kornilovo parankinių. Ir kas skaitė vietinę rusišką spaudą, galėjo puikiausiai matyti, kad tai buvo atvirai deklaruojamas tekstas. Žodžiu, ištrėmti Valančiaus neverta dėl dviejų dalykų: pirma, valstietijos pasipriešinimas gali būti ganėtinai didelis. Antra, kad galėtų kontroliuoti, turėtų valdyti Valančiaus veiklą, jį prižiūrėti. Grandininė reakcija būtų valdoma, pasak rusų valdžios, būtų galima siekti savųjų tikslų krašte.

Taigi kodėl rusų valdžiai nesisekė Kaune? Galbūt kas nors galėtų pasakyti, kad sekėsi. Bet mes tvirtiname: rusams Kaune nesisekė. Pirmiausia tai rodo Baranovo 1865 m. raportas carui: „Tai, ką anksčiau darė Valančius niekam nematant, dabar jis daro visų akivaizdoje“. Tikslas, kurį norėjo pasiekti caro valdžia, tiktai labai provizoriškai pasiekiamas – na, jie mato, bet nieko negali padaryti. Negana to, Žemaičių vyskupijos centras Varniuose buvo reikšmingas vakarinei Lietuvai, padidėjusiai Žemaičių vyskupijai iki Vidžių, bet Užnemunėje Valančiaus įtaka nebuvo tokia ryški, išskyrus vieną kitą veikėją, sakysim, Akelaitį. Valančių palikus Kaune, jis pasidarė absoliučiu autoritetu atvažiuojantiems tiek iš Augustavo gubernijos, tiek iš Vilniaus gubernijos. Tada kyla klausimas, ar rusai pasiekė savo didžiuosius valdymo tikslus. Išėina priešingai – Valančius ir jo įsivaizduojamas lietuviybės procesas tarsis peržengia vyskupijos ribas ir tampa nauju lietuviybės atsvaros tikslu. Tokią hipotezę diskutacijai aš ir norėčiau pateikti. Konferencijos metu aptarti šie klausimai parodė, kad nėra vienos nuomonės. Tai matyti ir iš Teodoro Vykso (Weeks) naujausio straipsnio. Vieni autoriai teigia apie sąmoningą Valančiaus lietuviškumą ir antirusišką, nors ir netiesioginį, priešinimąsi. Kiti, kad Valančius buvęs labiau prorusiškos orientacijos, labiau tinkančios rusams. Tačiau tos versijos turi teisę egzistuoti. Ir klausimas, kurį mes teikiame diskutacijai, be abejo, šios platesnės istoriografijos kontekste, yra labiau pagrįstas.

Tai tiek įvadininių pastabų, ginant pačią temos idėją, kad galime apie tai diskutuoti. Norėčiau pasiūlyti tokią tvarką: išgirsti dar po keletą tezių iš mūsų trijų moderatorių, esančių organizaciniame komitete.

Vysk. J. Boruta SJ

<...> Norečiau priminti tokius dalykus, kurie iškilo pirmajame šios konferencijos posėdyje, būtent, kaip Vilniaus ir Žemaičių vyskupijas traktavo caro administracija. Kalbama tiek apie vyskupijos vadovybę, tiek apie seminarijų problemas. Yra skirtumų, didelių skirtumų, kas leidžiama Vilniuje ir kas – Žemaičių vyskupijoje. Antra. Prisiminkime, kad Jekaterina II savo valdymo pabaigoje Vilniaus vyskupiją mėgino visai panaikinti. Po daugiau kaip 100 metų, 1902 m., vėl buvo mėginama panaikinti Vilniaus vyskupiją. Caro valdymo pradžia ir pabaiga pažymėta tuo pačiu užmoju – užkliūva Vilnius. Kuriami tokie netikėti planai. D.Staliūno pranešime parodyta, kokie planai sukosi galvose tų žmonių, kurie bendradarbiavo su caro administracija. Buvo siūlomi ar bent svarstomi planai, kaip sutvarkyti Katalikų Bažnyčios administravimą Lietuvoje. Vilnius užkliūdavo kaip istorinės tradicijos, ateinančios iš LDK, paveldėtojas. Caro administracijos nuomone, būtų geriau, kad vyskupijos centras būtų ne Vilniuje.

Kita vertus, daug anksčiau, negu Valančius buvo išstremtas iš Varnių į Kauną, oficialiuose caro valdžios dokumentuose ta vyskupija pavadinama Telšių vyskupija – ne Varnių, ne Medininkų, ne Žemaičių. Taip irgi mėginama užtušuoti Žemaičių vyskupijos istoriją. Geografinė vieta irgi buvo ne labai pageidaujama. Tegu figūruoja vyskupija Telšių apskrities pavadinimu, kur buvo Varniai, bet teneprimena senosios istorijos. Jeigu caro valdžia būtų siekusi racionaliai perkelti vyskupijos centrą, tegu ir iškeliant iš Varnių, tai tas centras būtų atsiradęs arba Šiauliuose, arba Kėdainiuose. Čia būtų vyskupijos, besitęsiančios nuo Palangos iki Breslaujos, nuo Dauguvos iki Nemuno, geografinis centras. O iš tikrųjų perkeliama į Kauną, į patį vyskupijos pakraštį, iš kur susisiekimas su Liepoja, taip pat su to meto Žemaičių miestais gana sunkus. Tai istorinės, o ne „racionalios“ priežastys. Manychiau, kad reikėtų pasvarstyti: ką lėmė Kauno parinkimas vyskupijos centru? Atkėlus į Kauną vyskupijos centrą, mėginama neutralizuoti bajoriją, kaip istorinių tradicijų saugotoją. Siūlyčiau pasvarstyti šią problemą.

D. Staliūnas

Atrodo, kad visi kalbėsime viena kryptimi. Aš tik viliuosi, kad auditorijoje atsiras prieštaraujančių. Man atrodo, kad rusų valdžiai būtų buvę geriausia, jog visame vakariniame pakraštyje būtų buvusi viena kalba, viena religija, vienas monarchas ir t.t. Bet nemažai Rusijos politikų suvokė, kad tai nerealu, net ir vadinamosiose nuo seno rusiškose žemėse. Čia galime išvelgti nestiprias tam tikros kontroliuojamos lietuviybės rėmimo tendencijas. Kad tai pagrįsčiau, – nes tokios mintys yra gan ereziškos, – pateiksiu keletą faktų, samprotavimų ir keletą citatų. Pirmiausia noriu atkreipti dėmesį į Kauno gubernijos kūrimo istoriją: kuriant tą guberniją, lyg ir nebuvo jokių etnopo-

litinių motyvų. Administracijai tiesiog reikėjo pertvarkyti gubernijas, kad jos būtų vienodos ir t.t. Brėžiant tam tikras ribas, jau atsirado ir etnopolitinių motyvų.

Tiesą pasakius, buvo ir kitų pretendentų tapti gubernijos centru. Iš pradžių buvo numatyti Raseiniai, bet galiausiai parenkamas Kaunas.

Buvo pastebėta, kad Vilnius palaipsniui praranda savo reikšmę. Tad būtų neblogai, jei atsirastų kitas traukos centras. Tokiu traukos centru galėtų būti Kaunas. Tai gi galima įtarti, kad tas Kauno gubernijos centro parinkimas buvo motyvuotas tam tikrų etnopolitinių argumentų – kad būtų stipresnė ši vieta vakariniame pakraštyje.

Tai būtų toks antrasis argumentas. Trečiasis argumentas (yra nemažai citatų) – kai kurie rusų valdininkai sakydavo, jog Valančius esą geriau negu „lenkų bajoras“. Tos citatos publikuotos įvairiose knygose. Ketvirtasis – rusų kalbos įvedimas pridėtinėse katalikiškose pamaldose. Tyrimai rodo, jog niekas ir nemanė, kad rusų kalbą reikia įvesti Kauno gubernijoje. Buvo kalbama apie rusus, mes pasakytume – apie baltarusius.

E. Aleksandravičius

Mums, susidūrusiems su politikos inscenizacijomis, rusų politikos įrankių standartai yra specifiški. Tai nebuvo išsamiai tyrinėta nei pačių rusų, nei Vakarų šalių autorių. Autoriai atkreipė dėmesį, kad rusų politika Lietuvos arba kitų Vakarų šalių tautų atžvilgiu nebuvo nagrinėta.

Mano jaunystės populiari knygelė buvo Juzefo Koseckio. Toje knygelėje bandoma parodyti, kad rusai yra gana gerai įsisavinę kai kuriuos dvigubo slapto valdymo techninius triukus. Jie gebėjo leisti ir anarchistinę spaudą, kontroliuoti procesus, kuriuos patys ir organizuodavo.

Problema yra atpažinti rusų gebėjimą valdyti sudėtingas situacijas. Istoricams tai galėtų padėti Valančiaus archyvo analizavimas. Mes Rusijos politiką gerokai suprimityviname. Lietuviams kažkodėl maloniau matyti priešus idiotus. Tada istorijos siužetai esti labai supaprastinti, labai suprimityvinti.

Netgi visiems suprantamas Daukanto, Gintilos veikimas 5–6-jame dešimtmetyje Peterburge. J. Geištaras atsiminimuose yra daug insinuacijų, kuriuos siejasi su Petru Smuglevičiumi ir tais žmonėmis, kurie bandė rinkti pinigų, remti lietuvišką judėjimą. V. Merkys sakė, kad netgi tada rusų politiniai sluoksniai puikiai matė, kas čia darosi.

Aš tik bandau provokuoti diskusiją ir galiu pakartoti klausimus, kuriais galėtume dabar diskutuoti – ar rusai įvykdė savo strateginį planą – per Valančių ir lietuviškąjį sąjūdį nustumti lenkus už Nemuno?

Antras klausimas – kiek valdžia gebėjo kontroliuoti Valančių? Ar Valančius politikas aplošė rusų valdžią šitoje šachmatų partijoje? Aš pakartoju Jo Ekscelencijos klausimą – vis dėlto kodėl gi Kaunas?

Dabar balsas auditorijai. Aš matau keletą žmonių, kurie dirbo svarbiuose archyvuose, jie galėtų mums prieštarauti. Klausimai yra diskutuoti. Vykso pagrindinė mintis – kad istoriografijoje lietuviai rusams buvo labai svarbūs. Bet lietuviai esą apskritai nereikšmingas faktorius. Jie reikšmingi tik tiek, kad juos buvo galima nukreipti prieš lenkus ir išstumti juos iš šito krašto. Tokia Vykso tezė.

V.Žaltauskaitė

Tai, ką aš esu skaičiusi, kaip tik rodytų priešingai. Valdžia, supratusi, kad reikia panaudoti tą lietuvių/žemaičių kozirį, jo nepanaudojo, ji nesilaikė savo deklaracijų.

Dabar dėl Kauno. Rusijos valdžios strategija ir taktika nesutapo: viena deklaravo, kita darė. Antai Kaufmano vadovaujama komisija planavo uždaryti Kauno seminariją ir padaryti vieną seminariją – Vilniuje. 1889 m. Kauno gubernatorius siūlė Vilniaus gubernatoriui uždaryti Kauno seminariją, perkelti ją į Rusiją.

Vilniaus seminarijos iškėlimas yra pagrindinė mano pranešimo mintis. Valančius buvo lietuvis, valstietis. 1867 m. valdžia siūlė lenko neskirti Vilniaus vyskupijos vyskupu, geriau skirti žmogų, galintį kalbėti vietine žmonių kalba. Šie klausimai pas mus nelabai išnagrinėti.

O dabar dėl tos kontroliuojamos lietuviybės tendencijos valdžios projektuose. Aš bandžiau replikuoti į kolegos Smolenčiuko pranešimą. Valdžia suprato, kad tiesiogiai jai nepavyks įvesti ritualo. 1875 m. rusiškas ritualas buvo bandytas įvesti ir Vilniaus seminarijoje per dvasininkų auklėjimą. Taip pat tai bandyta įvesti ir Kauno seminarijoje po Valančiaus mirties. To padaryti nepasisėkė. Žodžiu, liaudies rusifikuoti arba susitarti su Vatikanu nepavyko. Gardino gubernijos tie projektai dėl rusifikavimo nepalietė. 1869 metais Minsko vyskupija iš viso buvo panaikinta. Vatikanas to nepripažino, bet ji buvo prijungta prie Vilniaus vyskupijos ir Vilniaus seminarija turėjo rengti dvasininkus.

Visi tie procesai negalėjo nepalieti Vilniaus vyskupijos, nors jie buvo orientuoti tik į baltarusius. O Vilniaus vyskupijoje buvo ir lietuvių katalikų.

D.Staliūnas

Bandysiu trumpai replikuoti.

Niekas niekada nesakė ir nesakys, kad Rusijos politika buvo vieninga kaip sovietiniais laikais, kuri buvo vykdoma iki pat žemiausios grandies.

Buvo skirtingos strategijos ir taktikos. Bet ar galėtume paneigti, kad Rusijos valdžia visą laiką turėjo, kaip atsarginį variantą, lietuvių kortos lošimą?

E. Aleksandravičius

Pirmiausiai norėčiau atkreipti dėmesį į Valančiaus unikalumą. Juk vėlesni vyskupai nuo to nusigręžia. Antai girdėjome, koks laukiamas buvo Beresnevičius. 1856 m. Römerio dienoraščiuose yra įrašų, kad bajorai laukia, kada ateis padorus vyskupas.

Toliau matome, kad buvo Žemaičių vyskupų ne Valančiaus pakraipos. Vėlesniais laikais toks Valančiaus fenomenas nebesikartojo. Baranauskas, mūsų poezijos klasikas, visai kitaip elgėsi. Nors rusų strategija neturėjo keistis, bet nuo pat prijungimo ji turėjo šitą strateginį siekį. Valančiaus atvejis rodo, kiek jis pats savo individualiais gebėjimais paveikė politinį žaidimą Lietuvoje, Kaune. Todėl mes ir sakome, kad tai yra Valančiaus epocha. Aš įsitikinęs Valančiaus pajėgumu žaisti didįjį žaidimą.

Z. Medišauskienė

Nebuvo nė vieno pranešimo (konferencijai skriauda) apie religinio gyvenimo kontekstą, apie tą religinio gyvenimo perversmą, kuris įvyko Lietuvoje po 1831-ųjų metų sukilimo. Vien dėl to galime sakyti, kad Valančius – unikumas. Jis išlindo kaip Pilypas iš kanapių. Lyg be jo daugiau nieko nebuvo. Nesu Peterburgo akademijos, Holovinskio specialistė, bet man atrodo, kad turėtume atkreipti dėmesį į Valančiaus ir Holovinskio ryšius, į Holovinskio įtaką Valančiui, į Holovinskio pasaulėžiūrą, jo nuostatas ir jo politiką. Pamatysime įdomių dalykų. Nes Holovinskis priskiriamas tai Peterburgo grupei, kuri visą laiką lyg reprezentuoja Ževusio asmenį. Mano supratimu, tai visiškai neteisinga. Nes, kiek matyti iš laiškų, visą ideologinę liniją diktavo Holovinskis, o ne Ževuskis. Šis buvo lyg nedrausmingas vaikas, kuris išsišokdavo visai ne taip, kaip reikėjo. Holovinskis su religijos ir jos vaidmens atgimimu siejo didžiules viltis. Jų politikos nagrinėjimas labai sudėtingas dalykas. Holovinskio įtaka Valančiui, man atrodo, galėtų padėti šį tą paaiškinti. Tada mes gal suprastume, kad Valančius nebuvo toks unikumas. Nors negalima nuneigti jo asmenybės, jo asmeninių savybių.

Konferencijos spraga, kad neapreptas tas didžiulis kontekstas, sakysim, Gintilos ir Valančiaus konfliktas. Tai yra absoliučiai skirtingų epochų, skirtingų religinių kultūrų žmonės.

Galima replikuoti Bončkutei, kuri teigia, jog Valančius buvo veikiamas Daukanto ir t.t.

Kai kurie teiginiai paimti iš Holovinskio, kai kurie iš Tomo Kempiečio. Visoje Valančiaus veikloje pastebimas Tomo Kempiečio idėjų perteikimas valstiečiams. Kad Dievas nebūtų nutolintas, nebūtų baisi abstrakcija, kad

net valstietis savo kasdieniniame gyvenime sektų Kristumi. Kad Kristus būtų labai žmoniškas, labai suprantamas, kad jo mokymas būtų realizuojamas gyvenime. Visa tai praslydo nepastebėta, nors tai yra labai svarbu.

Dar viena pastaba dėl pagrindinės minties.

Visą laiką egzistuoja tas modernizavimo pavojus, mes norime, stengiamės XIX a. vidurio feodalinėi visuomenei primesti XXI a. politikos sąvokas, metodus ir t.t.

Man kilo toks klausimas – kiek feodalinėje visuomenėje politika pajėgė paveikti visos visuomenės raidos procesus? Juk tai politiniai įrankiai. Ar jie yra tokie pat paveikūs, kaip šiuolaikinėje informacinėje visuomenėje? Kiek rusų valdžia galėjo paveikti valstiečių mases? Mes akcentuojame, kad rusų politika buvo represinė politika. Bet ar tokioje feodalinėje visuomenėje tai nebuvo vienintelės politinės priemonės?

Ar Valančius buvo valdžios įrankis? Rusų valdžia katalikų dvasininkiją kaltina jėzuitizmu. Ką reiškia jėzuitizmas jų supratimu? Visos jų priemonės buvo išverčiamos ir panaudojamos sau.

E.Aleksandravičius

V.Merkį skaitykime nuosekliai. Vienas po kito eina siūlymai išstremti Valančių, kaip ir kitus. Na kažkodėl neištrėmė. Mes galime svarstyti, kodėl jis paliekamas. Nors jis padažniai provokavo. Net dusdamas.

Z.Medišauskienė

Kai aš skaičiau V.Merkio Valančių, prisiminiau knygą „Prade ir isziplėtimas kataliku tikieima“. Tą knygą jįsai norėjo padaryti vadovėliu pradinėms mokykloms Muravjovo laikais – kai buvo vilčių steigti lietuviškas pradines mokyklas.

Tai yra normali didelė knyga. Tai yra katalikybės/krikščionybės istorija, ankstyvoji istorija. Aš tai galėčiau pavadinti kankinimų istorija. Surašyti visi ankstyvieji krikščionys kankiniai, visos kankinimų priemonės. Rankraštų apie kiekvieną kankinį pateikiamas moralas. Cenzūra daug išbraukė. Bet tų moralų esmė buvo – žiūrėkit, kaip žmonės kentėjo dėl religijos, savo tikėjimo. Mes nekreipiame dėmesio į jo grasinimą: „išstremkit mane pagaliau, aš kentėsiu už tikėjimą, ko aš mokiau savo žmones, aš įrodysiu savo gyvenimu“. Nebūtina visada ieškoti vien politikos, nes buvo ir tikėjimo dalykai.

E.Aleksandravičius

Aš nematau didelės priešpriešos tarp tikėjimo ir politikos. Viskas susipina. Politika yra tik priemonė tautiniams dalykams ginti.

Ales Smolenčičuk

По моему, одним из приоритетных вопросов, то есть, когда разрабатывалась российская политика в отношении, так называемого северо-западного края, то одним из центральных вопросов это был польский вопрос. И может быть эта ситуация с Валанчюсом, это была попытка разыграть Литовскую карту против поляков.

Если смотреть на белорусскую ситуацию, то в 19 веке небыло такой попытки.

Вильнюсский генералгубернатор Стапаркмырский, заявил про то, что распространяя на белорусов католиков все ограничения, все антикатолические законы, мы тем самым умножаем количество врагов, мы умножаем количество поляков, об этом говорил Минский губернатор Курлов.

Познее другой губернатор Гирс 1914 г., даже пишет такую докладную записку о мерах развития национального сознания белорусов, то есть в отношении белорусов, начинается эта попытка эту белорусскую карту разыграть. Конечно здесь не шла речь, действительно о развитии национального сознания белорусов, здесь в общем просто играли в эти игры. Может быть здесь начинается попытка литовцев использовать против поляков. И по моему перенесли, зная литовскость Валанчюса.

E. Aleksandravičius

Могу спросить? Как глубоко есть исследована эта проблема в белорусской, или в другой литературе. Первый раз слышу об этих попытках использовать белорусскую карту.

A. Smolenčičuk

Лет пять назад я написал статью на эту тему. Там с 19 до 20 века, по моему таких глобальных исследований нету. Был феномен западного русизма на Белоруссии с начала 20 века. Общества «Крестьянин и знания Белоруссии», которые финансируются правительством Столыпина, в частности где утверждалась: надо поддержать белорусов, и между прочем надо развивать белорусскую культуру на русском языке. Такая тенденция присутствовала. В основном только начинается разработка этого процесса.

Z. Kiaupa

Kodėl rusams nesisekė? Vienas atsakymas – tai dėl pačios Valančiaus asmenybės ir jos įtakos. Spauda tuo metu buvo vienintelė masinė žiniasklaidos priemonė, ja buvo galima veikti bajorų, raštingų žmonių sąmonę. Bet

kaip paveiksi valstiečius luominėje visuomenėje? XVIII a. pab. buvo klebonas, parapija. Parapija virsta administraciniu valstybės vienetu, ne formaliu, bet faktišku. Bažnyčia buvo ta vienintelė vieta, kur sueidavo visų luomų žmonės. Bažnyčioje buvo galima paskelbti atsišaukimus, vyriausybės nurodymus. Rusijos valdžia šitą mechanizmą prarado. Nebent Katalikų Bažnyčios hierarchija būtų labai jau kolaboravusi, bet apie tai nežinoma. Jeigu tokiu mechanizmu iš tikrųjų nebuvo, tai būtų dar vienas atsakymas, kodėl rusams nesisekė. Daugeliu atveju, ir ne tik dėl Valančiaus, rusų valdžiai Kaune nesisekė.

E. Aleksandravičius

Aš suprantu Z. Medišauskienės klausimą, ar mes dabartines sąvokas perkelsime į XIX amžių ir sumoderninsime procesą. Be abejonės, valdymo subjektai buvo žymiai labiau apriboti. Mes turime suprasti, kad tikroji valdymo galia koncentravosi labai nedaugelio rankose. Kitokios priemonės valdyti valstiečių masę, kaip tik naudojant Bažnyčią, nebuvo ir negalėjo būti. Rusų valdžia tai suprato.

Valančius irgi puikiai suprato, kas iš jo norima padaryti. Bet jis aiškiai juto, kad valdžia be jo kai kurių dalykų negali daryti.

Man atrodo, blaivybės draugijos buvo leistos dėl to, kad Valančiaus pasirašyti popieriai galėjo padėti valdžiai įgyvendinti jos pašaukimą valdyti liaudį. Valdžia – tai caras, jo dignitoriai, gubernatoriai, o liaudį valdo Bažnyčia. Valančius galėjo būti labai svarbus valdžiai. Man įsimintinos Maskvos universiteto studentų laisvos, gal bohemiškos mintys apie Telšių karalystę. Jie matė, kad tai yra Valančiaus valdžios arealas. Galiausiai prisiminime utopines mistifikacijas – tai buvo ano laiko klimatas. Bet tai buvo politinio mąstymo, politinio veikimo, idėjų subjektas. Aš nė kiek nedidinu vienareikšmiškumo interpretacijos. Tik bandau rasti dar atsvaros taškų arba krypčių, kur mes galėtume pamąstyti, padiskutuoti.

J. Boruta

Kodėl caro valdžiai buvo sudėtinga šiuos dalykus spręsti? Man atrodytų, kad vienodai rizikingi ir pavojingi buvo du dalykai: nacionaliniai (tautiniai) neramumai ir socialinė įtampa. Ir tarp šių neramumų ir įtampos stovi Bažnyčia, galinti paveikti ir vienus, ir kitus. Kai caro administracija suplanuodavo vieną ar kitą administracinį projektą, stebėdavo, kokia galima reakcija vienoje ir kitoje pusėje. Jei nusprendžiama, kad ta reakcija per stipri, tada staigiai atsisakoma gana gudriai suplanuotų projektų. Čia buvo pacituoti XIX a. antrosios pusės dokumentai, kuriuose kalbama apie lietuvius ar baltarusius kaip apie gentinę sudėtį – „plemennoj sostav“, o ne nacijas. Nacija laikoma tik lenkų tauta. Todėl tokia keista politika.

Ką davė Valančiaus atsiradimas Kaune? Jei jis būtų likęs Varniuose, gal žemaičiai nuo lietuvių būtų atsiskyre. Ir Suvalkija būtų nuėjusi savo keliu, jei Varniuose būtų likęs vyskupijos centras. Ar Valančiaus ištrėmimas į Kauną nesuvienijo naujosios lietuvių tautos?

E. Aleksandravičius

Manau, kad vis dėlto rusams Kaune nesisekė. Planas buvo neblogas, bet jis nebuvo įgyvendintas. Prisimenu nuo universiteto laikų, kad rusai konstruodavo pabūklus pačius geriausius, o vokiečiai – imdavo ir paleisdavo serijinę gamybą. Kitaip sakant, vienas dalykas yra strateginė idėja, koncepcija, o kitas – įgyvendinimo seklumas, primityvumas. Visiems žinomi Kornilovo tekstai, ypač parankinių verkšlenimai, kad bloga politika. Buvo aišku, kad jie negali įgyvendinti to, ko nori.

Antroji priežastis, kodėl jiems nesisekė Kaune. Valančius buvo puikus savo srities žaidėjas. Kaip ir dera pragmatiškam politikui, jis labai adekvačiai vertino tai, ką jis gali, jam užteko valios ir tikėjimo matyti ir daryti viską nuosekliai ir iki galo. Galiausiai Valančiaus perkėlimas į Kauną padarė, kad tas purvinas miestas, vėliau rusų tvirtovės miestas, pasidarė reikšmingas Lietuvoje.

J. Boruta

Iš tikrųjų posukiliminėmis sąlygomis Valančiui dirbti Kaune buvo geresnė dirva negu Varniuose. Iš Kauno jis galėjo sukelti didesnę rezonansą ne tik Žemaičių vyskupijoje, bet ir visoje Lietuvoje. Valdžia, iškėlusį Valančių į Kauną ir uždraudusį vizituoti parapijas, manė, kad vyskupas netaps konsoliduojantis centras. Bet negalėjo uždrausti žmonėms keliauti pas savo vyskupą priimti Sutvirtinimo sakramento.

Religinis liaudies sąmoningumas buvo išugdytas ankstesnės Valančiaus veiklos metais. Todėl liaudis jau masiškai traukė priimti Sutvirtinimo sakramento į Kauną. Kaunas tapo traukos centru, į kurį beveik visi savo jaunystėje yra keliavę. Keliai į Kauną pasidarė visiems žinomi. Kaunas tapo realia lietuviškai kalbančios liaudies sostine daug anksčiau, negu jis tapo laikinąja Lietuvos valstybės sostine. Caro valdžia turėjo blaškytis tarp dviejų polių – socialinių ir nacionalinių veiksmų.

Valančius niekada nebuvo antilenkininkas, bet ta gentine prasme, t. y. lietuvių/žemaičių interesų prasme jis ne tik respektavo, bet ir reprezentavo tautą.

Prof. L. Mulevičius kalbėdavo apie Kražių skerdynių įvykius taip: visas repertuaras buvo Valančiaus suprojektuotas, pateikti nurodymai, kaip turėjo elgtis tikintieji. Nesvarbu ar bajorai, ar valstiečiai, ar kiti sluoksniai. Tai paskutinis atvejis, kai valstiečiai veikė su bajorais išvien – štai kuo reikš-

mingas toks įvykis, kaip Kražių skerdynės. Valančiaus ranka, vienijanti abu šiuos polius, bajorus ir valstiečius, išlieka ryški ir po jo mirties, t.y. pasireiškia net 1893 metais. Taigi ir paskutiniuoju savo gyvenimo laikotarpiu, t.y. Kauno laikotarpiu, ne mažiau nei anksčiau, Valančius vienija įvairius Lietuvos visuomenės sluoksnius, tarp jų žemvaldžius bajorus su valstiečiais, neseniai buvusiais baudžiauninkais.

D.Staliūnas

Dėkoju visiems konferencijos dalyviams. Manau, kad konferencija padėjo išsiaiškinti nemažai Valančiaus numatytos ir vykdytos politikos caro valdžios atžvilgiu niuansų.